

Cserei Mihály kesergő panasza és busongó elegiái.

I*.

Új s még eddig senkitől fel nem ismert költőjét mutatjuk be itt a régi Erdélynek. *Cserei* Mihálynak, a kurucz világ történetírójának több versét közölték már irodalomtörténet-tanáraink, de azok a Rozsnyai Dávid rég ismert rigmusainak bizonyultak csakhamar. A miket ellenben itt világ elé állítunk, azok egytől-egyig *Csereinek* hiteles szerzeményei, a mint ezt ő maga is saját szavaival nyíltan elismeri.

A nagy költők rendesen már ifjú korukban kezdik pengetni a lantot, a mi *Csereinket* is már jóra törekvő ifjú korában meglátogatták a múzsák. Erre vallanak híres krónikájának költői hangulatú és mesés színezetű legendái. Jókai és regényíró társai sok hasznát vették e tragédiákba fűzött ékes mendemondáknak.

Már az udvarhelyi új fényes scholában rászoktatták a szorgalmas diákot a klasszikus költészet kedvelésére s begyakoroltatták vele a latin és magyar verselést is. *Piscator* Lajos Fülöp lehetett *Poetikájával* első mestere és *Ovidius* remek párverseivel a második. Gonddal másolgotott tankönyveiből nem egyet megőrzött a véletlen, *Logicája* több mással együtt fönmaradt 1684—85-ből az unitárius kollégium kolozsvári könyvtárában, de iljúkori költői kísérleteiből semmit sem tudunk már felmutatni. Csak sejtelem az is, bár idővel valóvá erősbülhet, hogy a Thököly hontalan bujdosását 1700 táján elkesergő két kurucz virágének, a mit irodalmunk számára ő tartott fenn, nem lehet más, mint a *Cserei* szerzeménye. Az ezekbe foglalt s búsan kihangzó kálvinista hitnézetek *Cserei* felfogására, erős hitbeli álláspontjára vallanak. A pár helyen hibás, sőt egyszer félben is hagyott másolást részint az óvatos eltitkolni akarás szándékának, részint az öreg kéz gyöngeségének tulajdoníthatjuk; de az is kétségtelen, hogy senkit sem tudunk találni az egy jól ismert *Cserein* kívül, a kire a titkolt szerzőséget ráfoghatnók. A *Cserei*-nemzetség kedvelt könyvének, *Aristoteles Organonjának* tiszta lapjain megőrzött két kurucz éneknek nem csak másolója, de költője is az egy hajdan kurucz *Cserei* lehetett.

* A feltett fejezet-számaival nemcsak a dolgozat részeit, hanem az egyes elegiákat is igyekeztem elválasztani. K.

Az itt alább napvilágra kerülő s a két kurucz énekhez sokban hasonlító elegiák minden kétséget kizárólag Csereitől valók. Itt-ott meglátszik Ovidius hatása is rajtuk, éppen úgy, mint Gyöngyösi Istvánnak, a megelőző nemzedék legnagyobb költőjének művein, de magának Csereinek gondolkozása is igen jól föltetszik e sokáig elrejtett költői műveken. A ki Csereinknek krónikájában oly sokat békételenkedő kesergéseit ismeri, annak nem lesz váratlan és meglepő az itt is föltalálható, majdnem végkétségbeesésig sülyedt elkeseredett hang. E sötét gyászhangulat legjellemzőbb vonása a ritkán víg s feltűnően ortodox gondolkozású és lelkű írónak majd mindenik előkerült művében.

A reá éveken át lesújtó sok csalódásból kiáradt keserőségek gyötrelmes bánata s az ezek nyomán támadt elfásult életunalom sötét fájdalmi tetszenek meg e bús elegiákon is, melyeknek frására a vén Csereit leginkább agg korának szomorú elhagyatottságban töltött árva napjai készítették. Nem egyszer a hazájából száműzöttek bujdosó Ovidiussal hasonlítgatja össze magát s tehetsége szerint igyekszik a nagy latin költőt még költészetében is megközelíteni. Versalakja a distichonokkal majdnem felérő magyar alexandrin, a ma úgynevezett Toldi-vers. Verselése az ősi párhuzamos gondolat ritmus, melyre leginkább a biblia tanította régi magyar költőinket. Rímei azonban messze elmaradnak elődének, *Gyöngyösinek* páratlan művészetétől, ki szintén Ovidius utánczója volt. Mindamellott a népies hang s az igaz érzelem, mely e bús siralmak majd minden sorából kitör, figyelemreméltóvá teszik e kiválóan magyaros keserveket.

Annymra figyelmet érdemlők több tekintetben, hogy Csereinek bátran helyet jelölhetnek velük a régi magyar költők ritka sorában is. S ha még több ilyen költeményei kerülnének napfényre, azok a XVIII. század első felének sivár költészetét szépen gazdagítanák.

Csereivel mint hivatott költővel irodalmunk ez ideig nem foglalkozott. Egyszerű verselőnek nézték, kinek rigmusai semmit sem érnek. *Ürmössy* Gyula Csereiről írt monografiájában főlemlíti ugyan verseit, de egy szóval sem ismerteti őket. *Ferenczi* Zoltán valamivel többet mond róluk. Szerinte már ifjú korában teletöltötte kalendáriumait Cserei részint másoktól idézett, de nagyrészt saját verseivel, melyek szintén sok szenvedéseiről szólnak, de egyszersmind erős vallásos érzést is lehelnek.¹

A költő Zrinyi Miklós példájára szívesen írogattak a XVII. század magyar költői siriratokat. Csereinek is 13 ily emlékverse maradt fenn 1724—48 közt készült vörös jegyzőkönyvében. Ezeket Mátyás király, Bocskai és Bethlen fejedelmeken kívül az ő „jó urainak örök emlékezetire írta“. E jó urai Apor István, Mikes Mihály, Teleki József és neje, Wesselényi István és neje, Bethlen Sámuel és Bethlen Adám voltak. Egyet még Zejk Mózsésnére, Cserei Krisztinára is írt, ki saját édes leánya volt. Három különböző epitáfiumot pedig saját sírjára szánt. Ezek közül a két gyengébbet 79 éves korában költötte.²

Cserei műveinek eddigi kiadásaiban nem ügyeltek régies székely nyelvére sem. A hangzónk helyett sokszor *o*-t ír, leginkább a tárgyeselekben; így: Napokot, súlyosokot, madarakot, halakot; sonyorú, hasznoson, bátron, fokot [fakadi], rózsáimro stb.

¹ Történelmi Tár 1893. évf. 146. l.

² Új Magyar Múzeum 1853-iki I. k. 47, 53, 54. l.

Az ősmagyar torokhang némi maradványa is meglátszik XVII. századbeli székely íróink írásain. Sőt némelyik még a XVIII. században is megtartja azokat. Csereinél 1740-ben még ily nyomai vannak a régi kiejtésnek: mégh, végh, migh, meghszabadít, meghholt, valamigh, okoságh, szomorúságh, nyomorúságh, álgyon megh stb.

II.

Itt alább agg korban írt elegiáit mutatjuk be, melyeken meglátszik Ovidiusnak, a középkor legkedveltebb klasszikus költőjének Csereire való nagy hatása is.

Azok a latin elegiák, melyek Csereit hasonlók írására ösztönözték, Ovidius legrégebb kiadásaiban jelentek meg. Melanchton scholiái kíséretében adták ki e könyvet kisdéd 8-rét alakban talán Wittenbergben és apró cursiv futó betűi a XVI. század első felére vallanak. Csonkán s címlap nélkül került Csereihez. Az első, azaz a 37-ik lapon sajátkezű felírással látszik az új tulajdonos neve: Michael Cserej de N: Ajta. Cui Deus providebit. Anno 1718.

Legtöbb ránk maradt könyvét Cserei ez évszámmal látta el. A szimbolumot pedig, úgy látszik, hit- és névtársától, Apafi Mihály ortodox fejedelemtől kölcsönözte.

Még azt is föl kell említenünk, hogy Cserei saját följegyzése szerint csak fia és utódai részére látta el könyveit és kedvesebb olvasmányait tanulságos észrevételekkel. Verseit is szerény bevallása szerint csak ezeknek oktatására költötte. Jóakarató szándéka azonban meghiúsult, mert családja kihalt fiágon már 1774-ben. Könyvei is *Suky* László kolozsmegyei főnemes könyvtárába kerültek két év múlva, ki azokat saját könyvtárával együtt az unitáriusoknak, Cserei apja, nagy- és *szüleapja* hitfelekezetének ajándékozta, a dédunokának bizonyára, ha látja vala, nagy keserűségére. A kegyes oktató szándékkal, ortodox bölcsesség avult tanulságaival gazdagon ellátott könyvek a kolozsvári unitárius kollégium birtokába kerültek, hol a többi mellett Ovidiust a Régi Könyvtár E. IV. 19. számú helyére tették s gondosan megőrizték, mint két nagy emberünk nemes emlékét.

Ovidiusnak e régi kiadásából közöljük Cserei érdekes följegyzéseit, azokat kísérő saját verseivel együtt.

A „*De Tristibus*.¹ Liber primus. Elegia I.“ alatt kezdi meg Csereink följegyzéseit e szavakkal:

Ha használnék velle, egész könyveket irhatnék én az én sok féle nyomorúságaimról, sok keserűségeimről, sok szenvedéseimről, s méltán nevezhetnék azokat is *Szomorúságh Könyveinek*. Kivált miolta az én kegyes, engedelmes Lelkem jó Fiamat, az én szemeimnek világosságát, az én gyámoltalan öregségemnek istápját, messze földre távoztatá el az én jó Istenem mellőlem. (195. l.)

A jó barátok elváltozásáról szóló VIII. elegiához e leoninus párverset fűzi — Ovidiusszal versenyezve.

Tempore foelici multi numerantur amici.
Cum fortuna perit, nullus amicus erit.

¹ Magyarul Egyed Antal 1826. és 1846-ban adta ki Ovidius „Keserveit“ öt kötetben.

A III-dik elegia elején NB-vel jegyez meg s aláhuz négy sort e hosszabb kifakadással:

Én is elmondhatom keservesen, hogy ilyen nagy változásomban, halálos bánatomban, nincs senki, a ki vigasztaljon. Az én atyámfiái, a kikkel sok jót tettem, az én sok jó barátim, kiknek sok dolgokban hasznoson szolgáltam, elfeletkeztenek róllam, mintha már régen a sirben szállottam volna. A kik boldog állapotomban házámot gyakran látogatták, most a kapúmon sem tekintenek bé. Egyedül hagyattam; miolta a lelkem fiam eltávozék a házamtól, egyedül kesergék a házamban. A mint a megkeseredett lelkű Szent Dávid írja Psal. 102. v. 7. Olyan vagyok, mint az egyedül való bagoly a pusztában. Ilyen e csalárd világ állapotja: ha jól folynak dolgaid, sok jó akaróid, sok barátid vadnak; ha a szerencse megfordul, távul állanak s elkerülnek.¹ Ne biznál azért emberben. Bizzál a kegyelmes Istenben, a ki mindenkor melletted, mindenkor veled vagyon életedben, halálodban, holtod után is.

Oh! bár én is addig haltam volna megh, migh az én kegyes jó lelkem fiam megházasodék s eltávozék boldogtalan házamtól. Oh, szent Isten, mért engedted megh nekem azt a keserves napot megérem; miért kell engemet utolsó vénségemre ilyen példás gyámoltalanságra juttatni!

Hoc ego quoque² sum expertus, — jegyzi meg utána s a másik oldalon magyarrá fordítja ez epigrammát:

Valamigh dolgaid szerencsésen folynak,
Sok jó akaróid, sok barátid vadnak.
De ha nyomorúságh árjai indulnak,
Elfutnak mellőled s csak egyedül *hadnak.

A „*Tristium liber III.*“ második elegiája első és utolsó sorait aláhuzogatja e felsóhajtással:

Én is az én sok keserűségimben, sok lelki, testi gyötrelmimben, ilyen utolsó gyámoltalan, vénségemben régtől fogva szivem szakadva kívánom halálomat, de még eddig nem tevezett az én jó Istenemnek. (Ovidius is halálát kívánja sok szenvedései után.)

Az elegia végén Ovidius epitáfiuma példájára ő is verseléshez fog. Az én Epitaphiumom penigh e legyen:

Minden nyomorúság, inség, keserűség,
Rabság, sok kárvallás, bujdosás, sok szükség!...
Itt nyugszik Cserei Mihály s övé az Égh.
Nem bántja már fegyver, tűz, pestis s betegség.

Bűnös atyám, anyám: bűnben születtettem.
Bűnös lelkem, testem; bűnben neveltettem,
Nincs semmi érdmem s jó cselekedetem.
Christus drága vére egyedül reményem.

¹ Ovidius híres sorait ismétlé e szavakban. V. ő. Dum fueris felix, multos numerabis etc.

² A nyomtatást utánozza e ferdtéssel, hol quoque helyett néhol quoqu; áll.

A sikerült epítáfium felköltötte benne a verselés kedvét.¹ A 6-dik elegia e középső sorához: *Seu ratio fatum vincere nulla valet*, mely annyira egyezik a Kálvin felfogásával, Cserei is e verseket költi:

Isten végezése megháll mindenekben.
Nincsen annyi erő s okosság emberben,
Hogy elkerülhesse semmi nemű helyben,
A mit Isten rá mért tellyes életiben.

Sőt még az ördög is gonosz szándékában,
Dühöskögyék ámbár a sötét pokolban,
De tovább nem mehet egy szempillantásban,
Mih Isten akarja, mert láncz a nyakában.

A kegyes ember hát nyomorúságában,
Azzal vigasztalja magát bánatában,
Hogy nem történetből esett nyavalyában:
Mert úgy volt rendelve isteni tanácsban.

Nyugogyék meg azért Isten akaratján.
Ha sokat szenved is rosz világ pusztáján,
Nem hagyja soha is Isten őtőt árván:
Bó jutalma leszen Egek Palotáján!

III.

A 10-dik elegia oldaljegyzetéhez: „Scythia non habet vina“, Cserei oda függeszti borisza korát jellemezve:

Bár sohul e világon bor ne teremne! Ezerszer kevesebb gonoszság menne véghez. Sokkal kevesebb ember kárhoznék el...

A 13. elegia első sorainál latinul sóhajt fel: bár születésnapját többet ne érné. Elég volt neki 73 születésnapnak gyásza.

A *Tristium* liber IV. harmadik elegiájának e megjegyzéséhez: *A sirás sohasem gyönyörűség*, Cserei NB-vel ezeket írja:

Keserves ugyan embernek a maga halottjain sirni; de ezerszer nagyobb keserűség, gyötrellem, mikor az ő kedveseinek, gyermekeinek életeken sirni kényszerítetnek. Jó feleségem, öt fiaim, két leányom halálkon sokat kesergettem. Sokkal nehezebb, mikor életben megmaradott gyermekeimen kell sirnom s szüntelen keseregnem, hogy töllem távol estenek és közülök némelyek nagy szegénységben, nyomorúságban élnek.

Az 5. elegia utolsó párverséhez (a 296. l.) Csereinek ez az észrevétele:

Nekem is az a vigasztalásom a szegény Ovidiussal együtt, hogy ha eléb nem lehet is, mikor meghalok, akkor megszűnnek rajtam is ezek a példa nélkül való kárvallások, nyomorúságok s az halálnál sokkal nehezebb keserűségek, bánatok, irtóztató kínos nyavalyák, szörnyű betegségek, a mellyek lelkemet, testemet ugyan meghették, meghemésztették.

¹ Sok ízben lemásolta e legkedveltebb epítáfiumát; 79-dik esztendőjében változatokat is írt reá. Lásd jegyzőkönyvét Káli Nagy Elektől közölve: Új M. Múzeum 1853. évf. I. k. 47, 48, 54. l.

A 7. elegiánál latinul siratja el a szegény Ovidiussal együtt az ő saját élete nyomorúságait. Várja a halált, hogy ezektől megszabadítsa őt. Külön is megjegyzi:

Tria sunt maxima mala in senectute. 1. Paupertas. 2. Exilium. 3. Contemptus post honores.

A 337. lapon latin versben írja meg, mi az igaz barátság. Utána veti: Centum Aurei centum boni Amici. Ezek a sárga csikók hiányoztak, mint jó barátjai, leginkább az ő szegényes öregségében.

A „*De Ponto liber primus*“¹ 11-dik elegiája e két sorát:

Vivimus, ut nunquam sensu careamus amaro,
Et gravior longa sit mea poena mora

Cserei is megverseli szokott magyar alexandrinusokban:

Sokan azért élnek sokáig világban,
Hogy több bút lássanak s több nyomorúságban
Essenek naponként s több kárvallásokban:
Mint megláthat az én szomorú példámban.

Az ilyen embernek soha nem születni
Jobb lett volna, avagy idején meghalni,
Hogy sem hosszas időt és vénséget érni,
Lelkiben, testiben szüntelen kinlódni.

IV.

A „*De Ponto liber I.*“ utolsó 11-dik elegiája után (a 368. lapon) magyar költőknek ily kifakadásai állanak:

Ne irigykedjetek már én reám, gonosz akaróim! Lám az Isten mindenben kedveteket töltötte. Ha Istent féltő, kegyes, igen ritka jó természetű feleségemért irigykedtetek, meghholt ezelőtt husz esztendővel.² Ha szép fiaimért irigykedtetek, öten föld gyomrában fekszenek. Ha egész falúból álló szép jószágomért torkon verve, attól meghfosztatám;³ ha két helyen való szép házaimért, elégtének, porrá lettenek. Ha sok marháimért, — egy néhány izben egyben döglöttenek. Ha tisztességes életemért irigykedtetek, jól látjátok vénségemet, mely szigorú, meghszűkült állapotra jutottam . . . Ha emberek előtt való becsületesemért s kedvességemért, — már mindenkétől megvettettem; ha egyetlen egy életben meghmaradott kegyes,

¹ Ovidius „Pontusi elegiáit“ szintén Egyed Antal fordította le s adta ki 1834. és 1845-ben.

² Meghalt 1720-ban s így e sorokat Cserei 1740-ben írta.

³ Kőváry László „Erdély nevezetesebb családai“ 63. lapján azt is megjegyzi Csereiről, hogy „mint Háromszék assessorja, igen nagy mezőt nyert a minden uton való szerzésre.“ A korabeli társadalom haszonvágyó szellemének tulajdoníthatjuk tehát, hogy ily módon maga Cserei is kárt vallott szerzeményeiben. Hogy ez nem tetszett neki sem, azt megtudjuk vörös jegyzőkönyvéből is:

„Alsó-köleséri jószágomtól torkon verve, megfoszta, mondhatatlan keserves változásomra . . . amaz felüváltott kevély második Hámán, Kászoni János udvari cancellarius.“ Hatalmas „memorialist“ terjesztett fel Cserei ez ügyben, de most ellene kezében volt a hatalom. Innen eredt részben aggkori keserősége. V. ö. Új M. Múzeum 1853. évi. I. k. 52. l.

engedelmes, mind Istenhez s mind emberekhez magát dicsíretesen alkalmaztató, tiszta életű, józan, szelid természetű, Atyját megbecsülő s kedvemet kereső lelkem fiamért annyira irigykedtetek: eltávoztatá az én Istenem holtomigh való keserűségemre mellőlem. Ha hosszas életemért irigykedtek, mert már nincs egyéb, a miért irigyeljete, töltse abban is az Isten kedveteket s a mint én is szívesen kívánom, vegyen ki a halál által előletek s agyon olyan életet nektek, mint az enyém volt: akkor fogjátok megismerni magatokat.

A „*De Ponto* liber III.“ első elegiájának két végsorát aláhuza s azután így kesereg:

Eleget sirt, reménykedett a szegény Ovidius, nem volt semmi fogatja, mert az isteni szent végezést senki az emberek közül meg nem változtathatja. Én is eleget sírok, kesergek mindennap a lelkem fiam után; de semmit nem használhatok magamnak, mert úgy volt az Isteni végzés, hogy vénségemre távozzék el mellőlem, mikor a legnagyobb szükségem lett volna a mellettem való lakás(á)ra.

Szomorú, keserves példa lehetek minden szegény atyáknak szélyes e világon.

V.

A *Rufinushoz* írt 4-dik elegiánál megint újabb magyar elegiához fog maga Cserei is.

Mi szükség volt nékem ily hosszas napokat,
Sok szenvedésekkel tellyes holnapokat,
Naponként számlálnom ilyen sonyorúkot,
Gyötrelmek terhivel igen sulyosokat.

Sokkal job lett volna anyámnak méhiben,
Meghiuladnom az ő titkos rekesziben.
Mert most csak hallgatnék békével a földben,
Hol minden nemzetek¹ vadnak csendességben.

Oh mely állhatatlan világ adománya,
Mint tavasszal fokot patakok ásványa,²
Vagy kicsépeltetett buzának polyvája,
Mellyet ha ki béfal, megsérzik a szája.

Mert mint a madarász megfojtó urkokot
Csalárdul elhányván, megfog madarakot,
Vagy halász étellel megrakott horgokat
Vizben vetvén, kiránt együgyű halakat.

Igy szokott emberrel csalárd világ banni,
Külső színnel teező jókat mutogatni;
De nem engedi azt egészen elnyelni,
Mert méreg a végin s torkában kezd folyni.

¹ Értsd: nemzetek.

² Ásott helye, medre. Melius Péter bibliájában *ásován* kút: ásott kút.

Azután az 5—9-dik elegia alján lapokon keresztül folytatja a hasonló búbánatos kesergést.

Mért kell valakinek életit kívánni,
Születése napját vigan innepelni.
Méltóbb dolog volna maga sorsán sirni,
Hogy mégh él, nyomorog, azon panasználni.

Mért kell a holtakat annyira jajgatni,
Szomorú gyászokkal őket óhajtani?
Mert jobb volna véllek együtt mind meghalni.
Hagyjunk békét, nem kell már őket félteni.

Mi pedig, a kik meghmaradtunk életben,
Eshetünk halálnál nehezeb inségben.
Oly sorsot érhetünk egy fertály időben:
Meghasad a szívünk keserűségünkben.

Mi haszna éltünket annyira félteni,
Halál gyilkos kezit nagy félve kerülni?
Ha mind holtig így kell sokaknak kinlódni:
Job egyszer meghalni s osztán megnyugodni.

Keregdéd e világ, nincs itt bátor állás:
Ha szüntelen forog, nem lehet nyugovás.
Most örömmel mulacz, majd talál kárvallás,
Mert itt bizonytalan az estveli szállás.

A hold alatt levő minden országokra,
Mellyek napkeletre néznek s napnyugotra,
Ilyen változó sors jutott lakosira:
Nem tугya senki is, mit ér más órára.

Haszonra való nincs semmi e föld hátán;
Csak lélek gyötrelme, mit az ember kíván.
Ambátor mely szépnek tessék is, ez után
Valami földből lett, elvész, higyed nyilván.

Ne kapdoss hát semmit világ adományán,
Mert nincs maradásod ennek vad pusztáján.
Cseréld (fel) ezeket Egek palotáján:
Szolgálatod bére nem leszen ott héján.

Búbánat világon szárnyon jár és repül.
Nyomorúság, inség ezekkel együtt ül.
Kesereg, sir gyakran az ember egyedül:
Életiben neki ez vagyon érdemül.

Meg kell annak lenni, a mit Isten végez.
Jó-e, vagy ártalmas, arról te nem tehecz.
Bizony az egekre könyves szemmel nézhecz.
Mit Isten ád, annál egyebet nem vehecz.

Vajha az vak ember szemit felnyitáná
S világ csalárdságát okoson fontolná:
Haszontalanságát nyilván tapasztalná,
Boldogtalan sorsát méltán fájlalhatná.

Hogy egy kis változó, puha dicsőségért,
Egy óráig tartó kis gyönyörűségért,
Mennyi munkát teszen s mint fárad ezekért,
S még his méltatlan bért nyer szolgálatjáért.

Nem élet a miénk, kit mi annak hívunk,
S a mellyet annyira féltünk s takargatunk.
Hanem bokros búkkal fogyató halálunk.
Lelkünket kínozó kegyetlen hóhérunk!

Ne várj nyugodalmat azért e világban;
Bujdosás völgye ez, forgasz itt sok gondban:
Hanem mikor meghalsz, tested koporsóban
Megnyughatik s lelked boldog menyországban.

Nagy keserűségiben írta Cserei Mihály életinek hetven harmadik esztendejében. 1740. esztendőben.

VI.

További keserű panaszait újabb elegiában folytatja.

A sok kín, betegség, inség, nyomorúság,
Fájdalom, gyötrelem, bánat, háborúság,
Kárvallás, tűz, fegyver, bú és szomorúság:
Csak ez volt én részem, — fárcság és rabság.

Tellyes életemben jó napot nem láttam¹;
Sőt még órám sem volt, kin bút nem kostoltam.
Órám és esztendőm eltölt, elbágyadtam;
Rosz, hitván világot éppen megutáltam.

Jobb volna sokaknak soha nem születni,
Vagy ha már született, mingyárást meghalni.
Mi haszna embernek itt sokáig élni,
Ez bujdosás völgyin holtig kesergeni?

Ez világ minékünk nem örökös hazánk,
S ha jól meghtekinted, csak mostoha anyánk.
Nem lágy tépett kender, hol bátran nyughatnánk,
Mert minden óránként érkezik nyavalyánk.

¹ Itt a költő ellenmond előbbi próza-nyilatkozatainak: „A kik addig állapomban házamat gyakran látogatták“ stb. „De trist. lib. I.“ 3. elegiánál.

Megh kell annak halni s koporsóban lépni,
A ki e világon nem akar bánkódni.
Mert ha e föld hátán tovább kíván élni,
Szenvedéshez szükségh magát készíteni.

Sír a gyermek, mikor világra születik,
Mert még akkor érzi, hogy miért tartatik.
Bátorságos helyre el nem rejtezhetik,
Mert a kolcs lyukán is a bú beférkezik.

Boldogságot két helyt senki is nem vehet,
E világon avagy a másikon lelhet.
Nekem e rossz világ abban részt még nem tett:
Várom az Istentől, mellyet elkészített.¹

Végh lesz mindenekben, végh lesz halálomban,
Végh lesz életemben, végh lesz kínaimban.
Végh lesz bánatimban, végh lesz gondaimban,
Végh lesz talán egyszer nyomorúságimban.

VII.

A *De Ponto* liber IV. Elegia IIII-nél (Ad Sex. Pompeium) Cserei föl-
jegyzí a lapszélre:

Mikor a lelkem kegyes fiam megházasodván, elment a házamtól in
Ao. 1740. 25 Juliú, nagy keserúségemben akkor írtam ezeket a Szomorú
Verseket.²

Imhol mire juték, midón jót reméltem,
Mikoron a parthoz szintén közelgettem,
Ez mély örvényekben véletlenül estem,
Inségek tavában torkig bémerültem.

Job lett volna nékem napfényt is nem látnom,
Tenger habjai közt avagy elborulnom,
Mintsem e keserves napokra virradnom,
Gyámoltalanságra vénségemben jutnom.

Hová legyek én már, egyedül maradtam;
Kegyes, jámbor, édes fiamtól elváltam.
Sok féle inségnek czélul támasztattam,
Keserúségemben éppen elbágyadtam.

Nem remélhetek már boldog állapotot,
Minden segítségtől Isten mert megfosztott;
Elviselhetetlen terhet reám osztott,
Én veszedelmimre tágos kapút nyitott.

¹ E versszak a Thökölyről 1709 táján írt virágének 29-dik strophája. A 2-dik sor jobb ottan: Ez világon ha nem, a másikon lelhet.

² Elegiának ezt lehetne közös czímül adni: Szomorú versek.

Az én szemeimnek szép világossága,
 Öregh ősz fejemnek segítő istápjá,
 Lelkem, fiam, búmban egy vigasztalója,
 Te valál szívemnek kedves orvoslója.

Eltávozáll tőlem igen messze földre,
 Egyedül maradék én nagy szenvedésre.
 Nincs senki, szememet vessem valakire;¹
 Hanem könnyvezéssel nézek az Egekre.

Ha Isten így akart engemet megvélni,
 Az én bűneimért meghkeseríteni,
 Tudom, hogy nem szabad Istennel perleni:
 Csak lehajtott fővel békével kell túrni.

Vagyon Isten menyben: ő szent felségítől
 Függnek minden dolgok nagy bölcseségítől.
 Ezek is jöttek rám szent kezeitől,
 Meghshabadít egyszer minden inségektől.

Édes lelkem fiam, testedben, lelkedben,
 Minden lelki, testi jókkal életedben,
 Álgyon megh az Isten jártodban, költődben!
 Azután agyon részt örök dicsőségben.

Kösse a lelkedet élet csomójában,
 Bő jutalmad legyen Christus halálában.
 Ő legyen tutorod ő szent árnyékában!
 Nyugoggyál csendesen drága irgalmában!

(Ezt kívánja neked felette meghkeseredett édes atyád.)

VIII.

Ily boldogító atyai áldással végzi a mostoha sorsán elkeseredett s csaknem kétségbeesett agg költő elegiáit. Emelkedett hangja siralmainak nem egy helyén a bujdosó Thökölyt gyászoló virágénekekre emlékeztet. Megelégteli végre Cserei a bőven kiöntött keserves panaszokat s az Ovidius további lapjain már csak egynehány másféle följegyzést találunk.

Az imént közlött elegia után a hűtlen barátokról szóló distichont jegyzi be másodszer s egy másikat is a szerencse változásáról. A 6-ik elegiánál Brutus dicséretéhez odajegyzi e magáról való elismerést:

Certe ego sum similis naturae, qui etiam capitalis inimici mei misera-
 bilem statum viderem, impossibile est ut illi non condolesem.

A 9-ik elegia egyik oldaljegyzete azt állítja Ovidiusról, hogy mindentől megfosztották, az elmét kivéve. Cserei is azt vallja ugyanott önmagá-

¹ A XVI—XVII. század magyar költőinél nem ritka az ily merész inverzió.

ról: mindent elűztek tőle, csak az Üdvözítőben, a Jézus Krisztus érdemében való hitet nem tudták tőle elvenni.

A „*De Ponto* liber IV. elegia X.“ két sorához függeszti Ovidius hatása alatt írt utolsó versét, melyben a sorson való megnyugvását fejezi ki. Ovidius distichonja:

Tempus edax igitur, praeter nos, omnia perdet,
Cessat duritia mors quoque vita mea.

Cserei szerint:

Az idő ósága fogyatja éltünket,
Epeszti szívünket, bágyasztja lelkünket.
Mikor halál eljő, meghnyugat bennünket:
Úgy érjük el osztán mi boldog végünket.

E boldogító véggel fejezi be Cserei a „szomorú versek“ siralmas jegyzőkönyvét. Hátrább még csak Protesilaus hű feleségét dicséri meg két ízben is, mert e ritka erényű nő őt a saját elhunyt nejére emlékeztette. Azután Hero és Leander esetét meséli el oly hosszadalmas fontoskodással, mint mindenki figyelmére méltó nagy újságot.

Kanyaró Ferencz.

Megjegyzés. Kanyaró Ferencz ez év márczius hó 22-én Kolozsvártt 51 éves korában meghalt. E czikkével búcsúzik el tőle az *Erdélyi Múzeum*, melynek 1892 óta szorgalmas munkatársa volt. Kanyaró a tanár és könyvtárnok pályáját futotta s mindig inkább tanár volt, mint könyvtárnok, bár mint kutató, gyűjtő és földolgozó inkább a könyvtárnokhoz állott közelebb. Viszont szenvedelme, melyet polemikus irataiban mindig meglehetett érezni — még akkor is, mikor elfojtására törekedett — a katedra emberét jellemezte. Sokféle kérdés iránt érdeklődött és sokfélét dolgozott s az erdélyi vallástörténet kérdéseire, Erdély művelődése, irodalom-múltja s könyvtári és néprajzi emlékei és eseményei mindig kész és szívesen dolgozó íróra találtak benne. Sokfelé apróván idejét és munkáját, sokfelé dolgozott s minden folyóirat, mely reá számíthatott, meg fogja érezni, hogy egy mindig kész toll pihenni tért.

Szerk.